

A színek varázslója

Fényi Tibor

Szerencsés csillagzat alatt született százötven éve, 1865. december 26-án Roth Zsigmond és Duller Mária negyedik gyermeke, Miksa. Házait Ybl Miklós építette, hamarosan megválasztották céhmesternek is. Óriási előrelépés volt ez, hiszen amikor apjával, Sámuellel, a zsidók szabad letelepedését, kereskedelmi és gyáralapítási jogát biztosító 1840. évi XXIX. törvénycikk hatályba lépése után Szendrőről Pestre költöztek, a pesti üvegescéh évekig díjat fizetett a városi zsandároknak, hogy időnként zárják tömlöcbe a „zsidó kontárt”, áruját törjék össze, és feleségét pofozzák fel. Igaz, a Helytartótanács két-három nap után mindig elrendelte Roth Samu szabadon bocsátását, de több mint másfél évtized kellett, hogy a céhnek lehessenek zsidó tagjai, köztük Roth Zsigmond, akit hamarosan Ferenc József „Legfelsőbb elismerésben” is részesít a régi, az Andrássy úti Múcsarnok színes üveglakainak elkészítéséért.

Róth Miksa (Székely Aladár fotója)

Az „üvegfestőgyáros” munkatársai 1900-ban, a Kender utca 24. szám alatti műhely udvarán

Az 1873-as nagy krach – a monarchia gazdaságát romba döntő válság – az üveges iparral együtt – Miksa apját, a céhmestert, Roth Zsigmondot is csődbe vitte. A vagyonbukott családnál rendszeressé váltak a végrehajtások, árverezések. Utcára csak azért nem kerültek, mert a Zsidó Fiúárvaház két szobát adott nekik a Hold utca 4-ben. Máriának, Zsigmond feleségének „a kilátástalan helyzetben elméje megbomlott”, a család széthullott. Helén lányuk Amerikába ment, Kálmán fiuk elszökött otthonról és vándorszínésznek állt, Miksa közben tanévenként 100–200 napot is hiányzott az iskolából. Utóbb ő is külföldre ment két évre. Aligha engedhette meg persze magának, hogy a kor szokásai szerint München, Róma vagy Párizs festőiskoláiban tanuljon, még ha járt is ezekben a városokban. Autodidaktaként templomok, régi paloták festett ablakait

nézegette, motívumokat rajzolt, s közben dolgozhatott is egy-egy üvegfestőnél. Leghosszabb ideig Németországban, ahol nem sokkal korábban fejezték be a kölni Dóm 1560-ban félbehagyott építését s „rehabilitálták” az addig barbárnak tartott gótikát.

Miksa a gótika bűvöletében tért haza, s mivel apja helyzete lassan konszolidálódott (ő volt a Nyugati pályaudvar, a Vasudvar és a Nemzeti Színház üvegese) vele kezdett dolgozni. Üvegfestést és edzést készített a Bobula-palotának, az 1885-ös Országos kiállításon pedig „Kratzmann után a legtöbbet Roth Zsigmond és Miksa műterme állított ki” –, ahogy az Építési Ipar írja. De alig pár héttel a reménytelen újratekzés után Zsigmond elhunyt, s a 19 éves fiúnak döntenie kellett: Márta nővérével viszi-e tovább a biztonságot ígérő üvegkereskedést, vagy vállalva a bizonytalanságot, marad az üvegfestészetnél? A temetést követően

még elment Ökrös Bálint közjegyzőhöz, hogy aláírási címmintát adjon, mint a Róth és társakereskedelmi cég ügyvezetője, de másnap már nem fizette be a közzétételi díjat, inkább Tauszig Márkossal festett üveget a Dohány utca 10-ben, majd a Síp utca 10-ben megnyitotta „Róth Miksa üvegfestész” műtermét.

Mesterek és sikerek

Se a megrendelések, se a sikerek nem jöttek könnyen. Jegyzetfüzetéből tudjuk, hogy főleg kávéházakba (Marocco, Weingruber, Holstein H. Sport) készített maratott vagy színes díszüvegezést. Egyházi megrendelést csupán egyet kapott, „Lyka Miklós görög temploma” számára készített üvegeképet. Az állami megbízásokat rendre az évi 5000 forintos minisztériumi apanázzsal ellátott Kratzmann-féle Országos Üvegfestészeti Intézet nyerte el előle. Még fél évszázad-

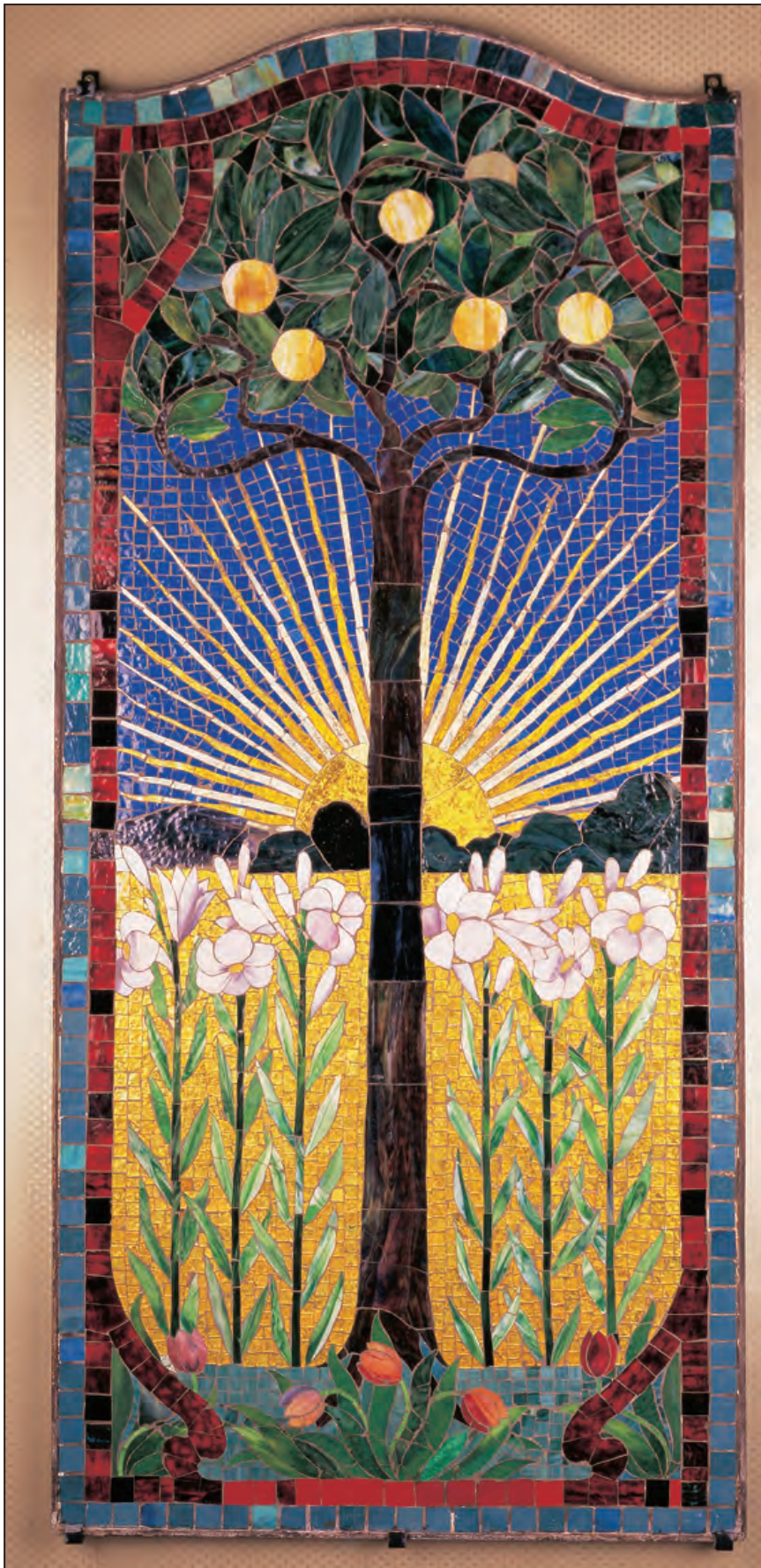
Bethlen Gábor tudósai körében. Marosvásárhelyi Kultúrpalota. 1913.

dal később írt könyvének sorain is átsüt a csalódás, hogy a Mátyás templom ablakait nem ő festhette meg.

Kárpótolta azonban, hogy *Steindl Imre* (1839–1902), a gótika legelkötelezettebb hazai híve és ismerője a Vas megyei Máriafalva gótikus templomába tőle rendelt ablakokat. A találkozás meghatározó jelentőségű volt Róth számára, Steindl az építészettörténeti tanszék professzora tanítványává fogadta: „*Alig voltam 22 éves, a mindennapi megélhetés súlyos gondjainal küszködve (amikor Steindl – F. T.) a tanító-mester jóságos lelkével (...) órákat töltöttem el velem tanszékének könyvtárában, hogy a középkori üvegfestészet remekeit velem megismertette, azokból tanuljak és okuljak.*” Talán nem tévedés azt mondani, hogy Róth eddig szerette a gótikát, de ettől fogva ismerte és értette is. Steindl segítségével talált rá a kora-középkor szelleméből merítő munkásságának sarokpontjaira, életművét erre alapozta. A mester is meg lehetett elégedve tanítványával, hiszen később szinte minden munkájába bevonta: tőle rendelt ablakokat Vajdahunyad királyi vadászkastélyába, segítette, hogy Róth kapja meg a kassai dóm üvegrestaurálási munkáit és ő festhessen ablakokat a szomszédos Szent Mihály kápolnába, vele dolgoztatott a belvárosi plébániatemplom restaurálásakor, az erzsébetvárosi Szent Erzsébet templom

A Nemzeti Bank lépcsőház díszablaksora 1915.

Róth Miksa: Felkelő nap (mozaik, 1900)

építések, végül a Parlamentben is. Igaz, a dunaparti gótikus palotát „a hely világi jellege és fokozott megvilágítás igénye miatt” groteszk elemekből álló reneszánsz hatású ablakokkal díszítették.

Visszaemlékezéseiben még egy építést nevez meg, mint akitől sokat tanult. *Petschacher Gusztáv* (1844–1890) „szintén felkarolt és a nekem juttatott megbízásával további munkásságra buzdított. De nemcsak buzdított, hanem oktatott is. Igen sokat tanultam tőle.” *Petschacher* ekkoriban a Sugár (ma *Andrássy*) utat építette, ahová rövid idő alatt tíz házat tervezett. Csaknem mindegyiket *Róth* díszítette, bár ezek közül több igen korán elpusztult, például az egykori *Terézvárosi Kaszinó* (*Andrássy* út 39.) ablakai: a *Párisi Nagyáruház* 1912 körüli kialakításakor.

Petschacher hatására *Róth* nem a firenzei, hanem a genovai reneszánszhoz került közelebb. Korai és sikeres műve volt *Freund Vilmos* (1846–1922) *Körúti gőzfürdőjéhez* (a *Király utca* sarkán) készített üvegmenyezete, *Czigler Győző* (1850–1905) *Saxlehner palotájának* lépcsőházába festett öt színes hálómintás ablaka és az első emeleti lakás nagyobb üvegfestménye. Növekvő elfogadottságát bizonyítja, hogy a *Lipótvárosi bazilika* oldalkápolnájába kilenc ablakot rendeltek tőle. A neoreneszánsz-neobarokk térben „megkísértem a színek helyett a rajzzal hatni (...) a középső medallionokat, melyekre egy-egy életnagyságú fej van festve, csupán szépia tónusban kezeltem” – írja visszaemlékezéseiben. A szépia egyhangúságát ragyogó színekből álló, aprólékosan megfestett gyümölcsöket ábrázoló bordűrrel oldotta, sikeresen. Sajnos ma már csak a bordűrök egyes részei láthatóak, a középső elemeket a hetvenes években *Pituk József* (1906–1991) által festett, magyar szenteket ábrázoló ablakokra cserélték. A bazilika oldalkápolnáiban 2003-ban, állítólagos *Róth* tervek alapján felállított ablakoknak pedig a zavaros magyarázatok ellenére semmi közük nincs *Róth* Miksához.

Mindig új utakon

Róth historizáló korszakát a millenniumi kiállítás koronázta meg. A *Történelmi főcsoport* (Mezőgazdasági Múzeum) épülete mellett a király pihenőszobájába is ő festett ablakokat. Korabeli tudósítás szerint „a királyszobákat meglekintve ő császári Felsőge különös tetszését nyerték meg az üvegfestmények, melyek *Róth* Miksa műtermében készültek (...) 'Nagyon szép munka' szól a király. *Róth* Miksának remek munkái a kíséret tagjainak is rendkívül tetszetek.”

Róth Miksa műhelye a Nefelejcs utca 26-ban (1912 körül)

Míndez számtalan megrendeléshez, valamint Ferenc József-rendhez juttatta. Emellett életre szóló barátságot kötött *Alpár Ignáccal* (1855–1928), aki később az általa tervezett pénzpaloták sorába rendelt tőle szecessziós stílusú ablakokat.

A Monarchiában Róth volt az első, aki felfedezte a Tiffany üvegben rejlő lehetőségeket. Míg legtöbbször (köztük maga Tiffany) többnyire apró, ékkőszerű darabokban alkalmazták az opalizáló üveget, Róth nagyméretű, csaknem nonfiguratív paneleket készített a márványos, színjátszó táblákból. Miután ezekért elnyerte az Iparművészeti Állami Aranyérmét, példátlanul divatosná vált: paloták, bérházak, bankok és polgári otthonok százaiba rendelt tőle szecessziós ablakot. Volt olyan év, amikor üvegfestészete több mint kétszáz számlát állított ki, amik között az (Osztrák-) Magyar Nemzeti Bank vagy a Zeneakadémia csak egy-egy tétel volt. Ettől fogva a telefontkönyvben „*Róth Miksa üvegfestőgyáros*” hívószáma szerepelt.

Nehéz lehetett ezután megtalálni a továbblépést, ám neki sikerült. Először idehaza is „meghonosította” a mozaikkészítés művészetét. Majd pedig, vállalva a külföldi megmértetéseket, állandó résztvevője lett nemzetközi és világhiállításoknak, míg azt nem kérték tőle, hogy inkább a zsűriben vállaljon szerepet...

Először mozaik munkája 1899-ben készült el *Lechner Ödön* (1895–1914) kőbányai templomába, ahová a festett ablakokat is a Róth műhely szállította. Később Lechner kérésére a Hold utcai Postatakarékhöz megoldotta a „szabadkontúrú mozaik készítés” technikai problémáját, amit szabadalmaztatott, és számos külföldi megrendelés mellett elnyerte érte az olasz király kitüntetését. Ugyancsak mozaikjaival nyerte el a St. Louis-i világhiállítás nagydíját, Mexico Cityben pedig a Teatro Nacionalba *Maróti Gézával* (1875–1941) készített 160 négyzetméteres, nyolc múzsát ábrázoló üvegekupolát, s a színpadnyílás köré *Körösfői Kriesch Aladár* (1863–1920) terve alapján készült mozaikot. Itthon a Kossuth majd a Deák mauzóleumon kívül a Török bankház homlokzatán, a Zeneakadémián, a Gresham palotán, a Fiumei úti temető árkádsorán és a pannonhalmi apátság templom homlokzatán láthatóak nagyméretű alkotásai. S akkor még nem említettük a marosvásárhelyi Kultúrpalotát, a szabadkai Városházát, zsinagógát vagy a Velencei Biennálé magyar pavilonját.

Néma végrendelet

A példátlan sikerszeriának az első világháború vetett véget. A megrendelések elmaradtak, munkatársait behívták katonának, családja pedig elvesztette hadikölcsönbe

fektetett vagyonát. Trianon után sorra érkeztek a hírek, hol Erdélyben, hol a Felvidéken pusztították el magyar szenteket, történelmi személyiségeket ábrázoló ablakait. Pár év után Klebelsberg Kunónak köszönhetően még kapott egy-egy megrendelést: díszítőfestést, emléklak-készítést. Jelentős munkája már csupán kettő volt: az Országos Levéltár épületének belsőépítészeti tervezése és a Lehel téri templom ablakainak megfestése. Itt összegezte üvegfestő életművét s a nagy rózsablakot nézve megérthetjük, hogy miért mondta róla *Zsolnay Vilmos*, hogy „közülünk a színek varázslója te vagy!”

Amikor megjelent „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”-szóló 1939. évi IV. törvény, azt mondta „*eddig tartott az út, amit nagyapáink előtt a XXIX-es törvény cikk nyitott. 39 után a mi utunk már nem vezet sehová.*” Felszámolta műhelyét, végrendeletet készített, s tíz sűrűn teleírt oldalon felsorolta „fontosabb” műveit. Még megérte, hogy sárga csillag viselésére kötelezték, s azt is, hogy Budapestet bombázva sorra pusztultak el alkotásai. Amikor megtudta, hogy unokaöccse, *Elek Artúr* (1876–1944) inkább öngyilkos lett, minthogy 68 évesen munkaszolgálatba vonuljon, ágyának esett. Nem evett és nem beszélt többé. 1944. június 14-én halt meg 79 éves korában. ●

A Magyar Nemzeti Bank kettős ezüstérme kibocsátásával emlékezett meg arról, hogy éppen 110 éve készült el az Osztrák-Magyar Nemzeti Bank Alpár Ignác tervezte épülete, ahová a 150 éve született Róth Miksa festett ablakokat. A díszlépcsőház, a folyosóké, a fontosabb irodák szinte sértetlenül vészték át a hosszú évtizedeket. Nem mondható ez el a díszlépcsőház félelemeti fordulójának üvegfestményéről, amely a könyvelést és a felelős gazdálkodást allegorizálta. Az archív fotónkon (lásd a hátsó borítót) bemutatott rajz azonban megmaradt. Magát az üvegeképet valószínűleg a szocializmus korszakában, az egykori pénztárcsarnok átépítéskor vehették ki eredeti helyéről, s szállították ismeretlen helyre. Az se zárható ki, hogy ma is megvan valahol a banképület valamely rejtett zugában, elvégre ebből az intézményből, ahol az ország aranytartalékát őrizték és őrzik, nem lehetett egyszerűen kivinni valamit... A terrajz, amit itt bemutatunk, a közelmúltban került a Róth Miksa Emlékház gyűjteményébe, Gyermekek Lászlónak, a híres műhely egykori vezetőjének az Egyesült Államokban élő unokái adományaként.